

Identifying the Causes of Restrictions on the Protection of the Rights of the Data Subject in EU Law and Explaining It in the Iranian Legal System

Mahdieh Latifzadeh¹, Sayyed Mohammad Mahdi Qabuli Dorafshan^{2*},
Saeed Mohseni², Mohammed Abedi³

1. Ph.D. Candidate in Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

2. Associate Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

Article Type:

Original Research

Pages: 201-232

Received: 2021 November 03

Revised: 2022 January 24

Accepted: 2022 July 31

Abstract

With the increase in the processing of personal data on the one hand and the value of this data on the other hand, the need for legal protection of the information privacy and personal data is felt more. Such protection is enshrined in the European Union General Data Protection Regulation (GDPR). According to this regulation, the data subjects have different rights. In contrast, controllers and processors are required to perform a variety of tasks. The European regulation also specifies various other aspects in order to fully protect personal data. Irrespective of the protectionist approach of this regulation, according to the GDPR wording, the right to personal data is not absolute and in contrast to other rights and purposes such as fundamental rights and freedoms, the right to freedom of expression and information and processing for archiving purposes in the public interest, scientific or historical research purposes or statistical purposes may be limited. In this study, by explaining these rights and purposes under the heading of different aspects of restricting personal data protection, it became clear how the rights of data subjects in the European Union are restricted. Then the existence of this issue in the Iranian legal system was considered. In this regard, it was found that the various aspects of the restriction on the protection of personal data, based on various articles of Iranian law, the principles of Iranian law, especially Imami jurisprudence in general can be applied; However, a detailed explanation and clarification of the details of the factors restricting the protection of the rights of the data subject is subject to the clarification of the legislator.

Keywords: Statistical purposes, Archiving Purposes in The Public Interest, Research purpose, Right to Freedom of Expression, Fundamental Rights and Freedoms, General Data Protection Regulation (GDPR)

*Corresponding Author: ghaboli@um.ac.ir

شناسایی جهات محدودیت حمایت از حقوق اشخاص موضوع داده در حقوق اتحادیه اروپا و تبیین آن در نظام حقوقی ایران

مهديه لطيف زاده^۱، سيدمحمدمهدي قبولي درافشان^{۲*}، سعيد محسنی^۲، محمد عابدي^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

۲. دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۳. استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

نوع مقاله: علمی پژوهشی

صفحات: ۲۰۱-۳۳۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۹

چکیده

با افزایش پردازش داده‌های شخص از یک‌سو و ارزشمندی این داده‌ها از سوی دیگر، ضرورت حمایت قانونی از حریم خصوصی اطلاعاتی اشخاص و داده‌های شخصی‌شان بیشتر احساس می‌شود. چنین حمایتی به صورت جامع در مقررات عمومی حفاظت از داده اتحادیه اروپا (GDPR) تحقق یافته است. به موجب این مقررات، اشخاص موضوع داده از حقوق مختلفی برخوردار هستند، در مقابل اشخاص پردازش کننده داده نیز ملزم به رعایت تکالیف متعددی می‌باشند. هم‌چنین بر اساس مقررات اروپایی جنبه‌های مختلفی دیگری در راستای حمایت کامل از داده‌های شخصی مورد تصریح قرار گرفته است. فارغ از رویکرد حمایتی این مقررات، بر اساس نص GDPR حق بر داده‌های شخصی مطلق نیست و در تقابل با حقوق و اهداف دیگری از قبیل حقوق و آزادی‌های بنیادین، حق آزادی بیان و اطلاعات و پردازش داده‌های شخصی برای اهداف بایگانی در جهت منافع عمومی، اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری، می‌تواند محدود شود. به عبارت دیگر حقوق و اهداف مذکور، بر حق حفاظت از داده‌ی شخصی تأثیر گذاشته و اطلاق جریان حقوق اشخاص موضوع داده را از بین می‌برند. در این پژوهش با تبیین این حقوق و اهداف با عنوان جهات مختلف محدودیت حمایت از داده‌ی شخصی، چگونگی محدودیت حقوق اشخاص موضوع داده در اتحادیه اروپا روشن شد. سپس وجود این امر در نظام حقوقی ایران مورد توجه قرار گرفت. یافته‌ها حکایت از این دارد که جهات مختلف محدودیت حمایت از داده‌ی شخصی با استناد به مواد مختلفی از قوانین موضوعه ایران، مبانی حقوق ایران به ویژه فقه امامیه به‌طور کلی قابل جریان است؛ لیکن تبیین دقیق و شفاف‌سازی جزئیات عوامل محدودکننده‌ی حقوق اشخاص موضوع داده، منوط به تصریح قانون‌گذار است.

تمامی حقوق انتشار این مقاله، منطبق به نویسنده است.

واژگان کلیدی: اهداف آماری، اهداف بایگانی به نفع عموم، اهداف تحقیقاتی، حق آزادی بیان و

اطلاعات، حقوق و آزادی‌های بنیادین، مقررات عمومی حفاظت از داده اتحادیه اروپا (GDPR)

* نویسنده مسئول: ghaboli@um.ac.ir

درآمد

جامع‌ترین بستر قانونی برای حمایت از داده‌های شخصی، مقررات عمومی حفاظت از داده اتحادیه اروپا (GDPR) - از این به بعد GDPR - است. به‌موجب مواد مختلفی از GDPR کشورهای عضو اتحادیه اروپا می‌توانند از برخی اصول حاکم بر پردازش، حقوق اشخاص موضوع داده و تعهدات اشخاص پردازش‌کننده داده (کنترل‌کننده‌ها و پردازنده‌ها) مقرر در GDPR چشم‌پوشی نمایند (Be- & Wagner, necke, ۲۰۱۷: ۳۵۴). در واقع با وجود دلایلی، تخلف از مواد قانونی GDPR مجاز است و چنین تخلفی نقض این مقررات محسوب نمی‌شود و ضمانت اجرا ندارد. این موارد که با عنوان محدودیت‌های حمایت از داده‌های شخصی قابل بررسی هستند، برای اشخاص موضوع داده محدودیت از حقوق و برای اشخاص پردازش‌کننده‌ی داده (کنترل‌کننده‌ها و پردازنده‌ها) معافیت از تعهدات را ایجاد می‌کند. چند ماده از GDPR یعنی مواد ۲۳، ۸۵ و ۸۹ این مقررات متضمن این محدودیت‌ها است. به‌موجب ماده ۲۳ GDPR، قانون اتحادیه یا کشور عضوی که کنترل‌کننده یا پردازنده تابع آن است، می‌تواند دامنه‌ی حقوق اشخاص موضوع داده، تعهدات کنترل‌کننده‌ها و پردازنده‌ها و همچنین اصول حاکم بر پردازش داده‌ی شخصی را محدود نماید. در صورتی که چنین محدودیتی در تقابل حق حفاظت از داده‌ی شخصی با جریان حقوق و آزادی بنیادین (مصادیق حقوق جمعی) ضروری باشد. علاوه بر ماده ۲۳، مواد ۸۵ و ۸۹ نیز مفادی را در خصوص محدودیت‌های حمایت بیان می‌کنند. ماده ۸۵ GDPR در خصوص تعادل بین حق حمایت از داده‌ی شخصی مطابق این مقررات با حق آزادی بیان و اطلاعات است، ماده ۸۹ نیز در خصوص پردازش داده‌های شخصی برای اهداف بایگانی در جهت منافع عمومی، اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری است.

خارج از اتحادیه اروپا، با وجود اهمیت حفاظت از داده‌های شخصی، بسیاری از کشورها سند قانونی در این خصوص ندارند یا هنوز پیش‌نویس سندهای خود را نهایی نکرده‌اند. ایران نیز یکی از کشورهایی است که قانون مستقل در خصوص حمایت از داده‌های شخصی و اشخاص موضوع داده ندارد. البته حقوق ایران با ارائه پیش‌نویس لایحه‌ی «صیانت و حفاظت از داده‌های شخصی» در تیرماه سال ۱۳۹۷ - منتشر شده در

سایت سازمان فناوری اطلاعات ایران^۱ - و طرح «حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی» اعلام وصول شده در صحن علنی مجلس در شهریورماه ۱۴۰۰^۲، در این خصوص گامی برداشته است؛ لیکن این اقدامات در خصوص حمایت از این داده‌های شخصی کافی نیست. با فقدان قانون در خصوص حمایت از داده‌ی شخصی، در نظام حقوقی ایران، مباحث مربوط به حمایت از داده‌های شخصی و اشخاص موضوع داده باید از خلال قوانین و مقررات مربوط به موضوع‌های دیگر، دکترین حقوقی، مبانی حقوق ایران به‌ویژه فقه امامیه استنباط شوند. موضوع پژوهش حاضر نیز از این امر مستثنا نیست و به دلیل عدم صراحت قانون خاص، از مسیر منابع مختلف حقوق ایران بررسی می‌شود.

گفتنی است این پژوهش به‌طور خاص علل محدودکننده‌ی حمایت از داده‌های شخصی را بررسی می‌نماید. به دیگر سخن حقوق و اصولی را مورد توجه قرار می‌دهد که در مقابل با حق حفاظت از داده‌های شخصی قرار دارند و می‌توانند مانع جریان این حق تلقی شوند. با توجه به این امر ممکن است در نگاه اول پژوهش حاضر با برخی مقالات مشابه تلقی شود. در اینجا اشاره به این مقالات و تبیین وجوه تمایز آن‌ها با پژوهش حاضر مفید به نظر می‌رسد. در این راستا می‌توان گفت (پروین و عطار، ۱۴۰۰) مقاله‌ای با عنوان «حقوق اتحادیه اروپا و چالش شناسایی حق مالکیت بر داده‌ها در عصر اقتصاد دیجیتال» نگارش نموده‌اند. این مقاله که به دنبال بررسی حق مالکیت نسبت به داده‌های شخصی با رویکردی به مقررات اروپایی حفاظت از داده است، با این پژوهش - که جهات محدودکننده‌ی حمایت از داده‌های شخصی با توجه به حقوق اتحادیه اروپا و تطبیق آن در نظام حقوقی ایران را بررسی می‌کند- به طور کلی متفاوت است. هم‌چنین (خسروی و رامین نیا و حسینی، ۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان

۱ لینک دسترسی به پیشنویس

<https://www.ict.gov.ir/fa/newsagency%/21691/D9%84%D8%A7%DB8%C%D8%AD%D9%87%-D8%B5%DB8%C%D8%A7%D9%86%D8%AA%-D9%88-%D8%AD%D9%81%D8%A7%D8%B8%D8%AA%-D8%A7%D8%B2-%D8%AF%D8%A7%D8%AF%D9%87%-D9%87%D8%A7%DB8%C-%D8%B4%D8%AE%D8%B5%DB8%C%-D8%B1%D9%88%D9%86%D9%85%D8%A7%DB8%C%DB8%C%-D8%B4%D8%AF>

«آزادی دسترسی به اسناد و اطلاعات در حقوق اداری ایران و اتحادیه اروپا» به اهمیت حق آزادی بیان و اطلاعات پرداخته‌اند و به تقابل این حق با حق حفاظت از داده‌های شخصی اشاره نکرده‌اند. به‌علاوه (رئیزی و قاسم‌زاده لیاسی، ۱۳۹۹) مقاله‌ای با عنوان «چالش‌های نظام حقوقی ایران در نقض داده‌های شخصی و حریم خصوصی در فضای سایبر» تدوین نموده‌اند. این مقاله با رویکرد کلی نسبت به چگونگی نقض داده‌های شخصی با رویکرد پژوهش حاضر که بیان شد، متفاوت است.

در راستای رسیدن به هدف پژوهش حاضر، در این نوشتار ابتدا به بررسی محدودیت‌های حمایت در جهت حفاظت از حقوق و آزادی‌های بنیادین به‌موجب ماده ۲۳ GDPR و تطبیق آن با نظام حقوقی ایران (بند ۱) پرداخته خواهد شد، سپس محدودیت‌های حمایت به دلیل پردازش برای اهداف مطبوعاتی یا برای مقاصد بیان علمی، هنری یا ادبی (حق آزادی بیان و اطلاعات) به‌موجب ماده ۸۵ GDPR، همراه با تطبیق در نظام حقوقی ایران (بند ۲) بررسی می‌شود و در نهایت نیز محدودیت‌های حمایت به جهت پردازش برای اهداف بایگانی به نفع عموم، اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری مطابق با ماده ۸۹ GDPR همراه با تطبیق آن در نظام حقوقی ایران (بند ۳) تبیین خواهد شد.

۱- محدودیت حمایت در جهت حفاظت از حقوق و آزادی‌های بنیادین

بر اساس نص GDPR یکی از عوامل محدودیت حمایت از داده‌های شخصی و اشخاص موضوع داده، پردازش داده‌های شخصی در راستای حفاظت از حقوق و آزادی‌های بنیادین است. در بند حاضر این امر ابتدا به‌موجب GDPR تبیین می‌شود (بند ۱-۱) و سپس در نظام حقوقی ایران بررسی خواهد شد (بند ۱-۲).

۱-۱. تبیین محدودیت حمایت در جهت حفاظت از حقوق و آزادی‌های

بنیادین (موضوع ماده ۲۳ GDPR)

به‌موجب ماده ۲۳ (۱) GDPR «قانون اتحادیه یا کشور عضوی که کنترل‌کننده یا پردازنده تابع آن است، می‌تواند با قانون‌گذاری، دامنه‌ی حقوق مقرر در مواد ۱۲ الی ۲۲ - حقوق شخص موضوع داده - و ماده ۳۴ - تعهد ابلاغ نقض داده‌ی شخصی

به شخص موضوع داده توسط کنترل‌کننده - و همچنین ماده ۵- اصول حاکم بر پردازش داده - را محدود کند، در صورتی که چنین محدودیتی در راستای احترام به حقوق بنیادین و آزادی افراد است و یک اقدام لازم و متناسب در جامعه مردم‌سالار برای حفاظت از موارد ذیل باشد: الف- امنیت ملی؛ ب- دفاع؛ ج- امنیت عمومی؛ د- پیش‌گیری، رسیدگی، ردیابی یا تعقیب جرائم کیفری یا اجرای مجازات کیفری؛ ه- سایر اهداف مهم منافع عمومی اتحادیه اروپا یا کشورهای عضو اتحادیه اروپا، به‌ویژه منافع مهم اقتصادی و مالی اتحادیه یا یک کشور عضو، از جمله امور پولی، بودجه و مالیات در موضوعات مهم، بهداشت عمومی و تأمین اجتماعی؛ و- حمایت از استقلال قضایی و دادرسی؛ ز- پیش‌گیری، تحقیق، کشف و تعقیب نقض منشور حرفه‌ای و اخلاقی برای مشاغل دارای آیین‌نامه؛ ح- نظارت، بازرسی یا عملکرد نظارتی مربوطه، حتی در مواردی اعمال اختیارات رسمی مذکور در بندهای (الف) تا (ه) و (ز)؛ ط- حمایت از شخص موضوع داده یا حقوق و آزادی‌های دیگران؛ ی- اجرای دعاوی مدنی» (EUR-Lex, ۲۰۱۶: ۴۶ & ۴۷)

مصادیق مذکور در ماده ۲۳ (۱) GDPR حصری است؛ زیرا هر اقدامی برای محدود کردن حقوق اشخاص موضوع داده باید دامنه‌ی مشخص و مضیق داشته باشد و در موارد ضروری و خاص اعمال شود. هم‌چنین قانون‌گذاری مربوطه باید خاص و صریح باشد و قواعد روشن و دقیقی را در مورد محدودیت‌ها وضع نماید. در واقع باید محدودیت‌ها برای رسیدن به اهداف مشروع قانونی در موضوعی خاص، ضروری باشند و شامل اموری که برای رسیدن به آن اهداف لازم نیست، نباشند (Protec-Data Commissioner tion, ۲۰۱۸: ۱ & ۲).

در میان موارد مذکور این ماده، مهم‌تر از همه بندی است که محدودیت را به‌موجب «سایر اهداف مهم منافع عمومی اتحادیه اروپا یا کشورهای عضو اتحادیه اروپا» ضروری می‌داند. به نظر می‌رسد که به‌طور خاص این بند مشکل‌ساز است؛ چراکه موجب توجه به مسائل ملی و داخلی هر کشور عضو اتحادیه اروپا برای تشخیص «سایر اهداف مهم منافع عمومی» است و دامنه موسعی را حاصل می‌نماید. گرچه این اهداف به‌طور خاص شامل منافع اقتصادی یا مالی مهم اتحادیه اروپا یا یک کشور عضو اتحادیه اروپا از جمله مسائل پولی، بودجه‌ای و مالیاتی، بهداشت عمومی و تأمین اجتماعی

است؛ لیکن اهداف مذکور به کشورهای عضو اتحادیه اروپا انعطاف‌پذیری قانونی زیادی می‌دهد و در نتیجه می‌تواند هماهنگی مطلوب به موجب GDPR را در معرض خطر قرار دهد (Bussche dem von & Voigt, ۲۰۱۷: ۱۸۵, Jarvis, ۲۰۱۹: ۴۳ & ۴۴). حتی این بند تنها به معافیت به دلیل وجود منافع مراجع عمومی محدود نمی‌شود، بلکه کنترل‌کنندگان بخش خصوصی نیز می‌توانند از این معافیت استفاده کنند (Davies, ۲۰۱۶: ۲۹۵).

۲-۱. بررسی محدودیت حمایت در جهت حفاظت از حقوق و آزادی‌های بنیادین در نظام حقوقی ایران

برای بررسی تقابل حق حمایت از داده‌های شخصی با حقوق و آزادی‌های بنیادین در نظام حقوقی ایران ابتدا می‌توان به برخی از قوانین موضوعه اشاره نمود. در این راستا اصل ۱۶۵ قانون اساسی قابل بیان است که مقرر می‌کند «محاکمات علنی انجام می‌شود و حضور افراد بلامانع است. مگر آنکه به تشخیص دادگاه علنی بودن آن منافی عفت عمومی یا نظم عمومی باشد یا در دعوی خصوصی طرفین دعوی تقاضاکننده محاکمه علنی نباشد». مشابه با این مفاد قانونی، ماده ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ است که در خصوص علنی بودن روند بررسی اتهامات کیفری می‌باشد. هم‌چنین به موجب برخی از مواد قانونی بعضی از مجازات‌ها می‌تواند به صورت علنی اجرا شود، این امر در ماده ۴۹۹ قانون آیین دادرسی کیفری مورد توجه قرار گرفته است که مقرر می‌کند «اجرای علنی مجازات ممنوع است، مگر در موارد الزام قانونی یا در صورتی که به لحاظ آثار و تبعات اجتماعی بزه ارتكابی، نحوه ارتكاب جرم و سوابق مرتکب و بیم تجری او یا دیگران، دادگاه خود یا به پیشنهاد دادستان اجرای علنی مجازات را ضروری تشخیص دهد و اجرای علنی مجازات را در رأی تصریح کند». از این مواد قانونی و مفاد مشابه آن‌ها قابل استنباط است که علنی بودن بررسی اتهامات کیفری یا اجرای مجازات‌ها، موجب افشای هویت شخص موضوع داده و وجود محدودیت حمایت از داده‌های شخصی و اشخاص موضوع داده است. بدین جهت و به دلیل تشابه رویکرد مواد مذکور از قوانین موضوعه ایران با بندی از ماده ۲۳ GDPR که مقرر می‌کند «پیش‌گیری، رسیدگی، ردیابی یا تعقیب جرائم کیفری یا اجرای مجازات

کیفری» از موجبات محدودیت حمایت است، می‌توان گفت در حقوق ایران نیز این موارد به‌عنوان مانع برای جریان حقوق اشخاص موضوع داده قابل اشاره هستند. فارغ از مواد مذکور، ماده ۱۲ پیش‌نویس لایحه‌ی «صیانت و حفاظت از داده‌های شخصی» با عنوان «تعارض با حقوق دیگران» (یا ماده ۱۰ طرح «حمایت و حفاظت از داده و اطلاعات شخصی») در این راستا بیان می‌کند «در موارد ذیل، پردازش داده‌های شخصی در چارچوب قوانین مربوط، بدون رضایت اشخاص موضوع آن‌ها بلامانع است: الف) برای صیانت از حیثیت، جان یا مال شخص موضوع داده ضروری باشد؛ ب) برای صیانت از حیثیت یا جان دیگری یا پیشگیری از زیان مالی شدید به او ضروری باشد؛ پ) برای پیشگیری یا پاسخ به تهدیدهای نظم، ایمنی و امنیت عمومی ضروری باشد؛ ت) برای کشف جرائم یا تخلفات یا شناسایی متهمان یا اجرای احکام قضایی و انتظامی ضروری باشد». گرچه این ماده به تقابل بین حقوق و آزادی‌های بنیادین با حق حفاظت از داده‌های شخصی اشاره کرده است؛ لیکن این ماده دارای اشکال است و فارغ از وضعیت قانونی آن به دلیل اشکالات معتنا به نیست. توضیح این‌که در این ماده دو امر مختلف با هم ترکیب شده است، بدین توضیح که بند الف و ب در زمره‌ی مبانی حقوقی پردازش‌اند. در واقع وجود منافع حیاتی برای شخص موضوع داده یا سایر اشخاص، یکی از مبانی حقوقی پردازش است (بدین جهت با وجود این موارد رضایت لازم نیست). این موارد باید در قسمت مبانی حقوقی پردازش بیان شوند (البته پیش‌نویس به‌طور خاص به مبانی حقوقی پردازش اشاره نکرده است). در مقابل بند پ و ت در زمره‌ی محدودیت‌های حمایت هستند؛ لیکن در صدر این ماده باید بیان شود پردازش داده‌های شخصی در چارچوب قوانین مربوطه، بدون وجود مبانی حقوقی نسبت به پردازش بلامانع است؛ چراکه این دو بند، از مصادیق حقوق جمعی‌اند که بر حقوق اشخاص موضوع داده - که فردی می‌باشند - مقدم هستند. هم‌چنین در پیش‌نویس باید به سایر مصادیقی که در راستای منافع جمعی و نظم عمومی هستند، مانند اهداف مهم منافع عمومی به‌عنوان مصادیق مواردی که بر حمایت از داده‌ی شخصی مقدم‌اند، تصریح شود.

فارغ از مواد مذکور از قوانین موضوعه، پیش‌نویس و طرح ایرانی، در نظام حقوقی ایران صراحتی نسبت به تقابل حقوق و آزادی‌های بنیادین با حفاظت از داده‌های

شخصی وجود ندارد. بدین جهت با توجه به مبانی حقوق ایران به ویژه فقه امامیه می توان گفت که حقوق و آزادی های بنیادین بر حق حفاظت از داده های شخصی حاکم است؛ زیرا حقوق و آزادی های اساسی - مانند امنیت ملی، دفاع ملی، رسیدگی به جرائم کیفری و ... - عمدتاً به نفع عموم هستند و از مصادیق نظم و منافع عمومی به شمار می آیند که بر منافع خاصه یا مصالح فردی مقدم هستند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵: ۲ / ۲۷۹؛ میرزای قمی، ۱۳۷۱: ۴ / ۷۱). مبناي چنین تقدمی نیز رعایت صلاح عموم مردم و توجه به احوال کلی آنان است؛ زیرا منافع عمومی، مصالحی است که نفع آن ناظر به جمع زیادی از مردم است و صرفاً جنبه شخصی ندارد یا در جهت حفظ منافع فرد، دسته، گروه و جمعیتی خاصی نیست (ایازی، ۱۳۸۹: ۳۴۹ و ۳۶۰). در واقع تقدم منفعت عمومی مقتضای نظم عمومی و عدالت است (عمید زنجانی، ۱۳۹۱: ۱۷۹). با لحاظ مطالب پیش گفته قابل استنباط است که حفاظت از حقوق و آزادی های بنیادین به موجب حقوق ایران نیز از محدودیت های حمایت از داده های شخصی به شمار می آیند؛ لیکن تعیین مصادیق دقیق آن با قانون گذار است که باید با تصریح بر مصادیق، هرگونه ابهامی را رفع نماید.

۲- محدودیت های حمایت جهت پردازش برای حق آزادی بیان و

اطلاعات

به موجب مقررات اروپایی در خصوص حمایت از داده های شخصی، یکی دیگر از عوامل محدودکننده ی حمایت از داده های شخصی، پردازش داده ها برای جریان حق آزادی بیان و اطلاعات است. در بند حاضر این امر ابتدا به موجب GDPR تبیین (بند ۲-۱-) و سپس وجود آن در نظام حقوقی ایران بررسی خواهد شد (بند ۲-۲-).

۱-۲. تبیین محدودیت های حمایت جهت پردازش در خصوص حق آزادی

بیان و اطلاعات (موضوع ماده ۸۵ GDPR)

به موجب GDPR، داده های شخصی که صرفاً برای اهداف مطبوعاتی یا برای اهداف بیان علمی، هنری یا ادبی پردازش می شوند باید در معرض معافیت از برخی مواد این مقررات قرار گیرند. این امر در صورتی که است که تعادل بین حق حفاظت از

داده‌های شخصی با حق آزادی بیان و اطلاعات، همان‌طور که در ماده ۱۱ منشور حقوق اساسی^۱ و ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۲ ذکر شده است، ضروری باشد. در این خصوص ماده ۸۵ GDPR مقرر می‌کند «۱- کشورهای عضو باید بر اساس قانون، حق حمایت از داده‌های شخصی مطابق این مقررات را با حق آزادی بیان و اطلاعات، از جمله پردازش برای اهداف مطبوعاتی و اهداف بیان علمی، هنری یا ادبی متعادل نمایند. ۲- جهت پردازش برای اهداف مطبوعاتی یا اهداف بیان علمی، هنری، ادبی، کشورهای عضو می‌توانند از الزامات مقرر در GDPR، استثنائات یا معافیت‌هایی را ارائه کنند، در صورتی که این استثنائات و معافیت‌ها برای برقراری تعادل بین حمایت از داده‌های شخصی و آزادی بیان و اطلاعات، ضروری است» (Lex-EUR, ۲۰۱۶: ۸۳ & ۸۴).

با توجه به ماده‌ی مذکور، معافیت‌ها در خصوص آزادی بیان و اطلاعات باید در قانون ملی اعمال شود (Authority Protection Data Swedish, ۲۰۱۸). این امر به‌طور خاص نسبت به پردازش داده‌های شخصی در زمینه سمعی و بصری، آرشیوهای خبری و کتابخانه‌های مطبوعاتی قابل اعمال است. کشورهای عضو باید نسبت به معافیت‌های لازم برای ایجاد تعادل بین این حقوق اساسی قانون‌گذاری نمایند. (Lex-EUR, ۲۰۱۶: ۸۴). هم‌چنین به دلیل اهمیت حق آزادی بیان در هر جامعه مردم‌سالار باید مفاهیم مربوط به آزادی مانند آزادی مطبوعاتی به‌طور موسع تفسیر شود (Lex-EUR, ۲۰۱۲: ۲۸). در خصوص اهداف بیان علمی، هنری و ادبی نیز این چنین است؛ زیرا این مفاهیم ذاتاً موسع است و طیف گسترده‌ای از کاربردهای را نیز شامل می‌شوند (Mourby et al, ۲۰۱۹: ۱۹۳). البته GDPR صرفاً معافیت را تا حدی که برای آزادی مطبوعاتی و بیان علمی، هنری و ادبی «ضروری» است یا باعث عدم امکان یا اختلال جدی در این موارد می‌شود، مجاز می‌داند (Mourby et al, ۲۰۱۹: ۲۰۶).

۱ ماده ۱۱ منشور حقوق اساسی اتحادیه اروپا مقرر می‌کند «۱- هر فردی حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی برای حفظ عقاید و دریافت و انتقال اطلاعات و عقاید بدون دخالت مقامات دولتی و بدون توجه به مرزها است. ۲- به آزادی و کثرت‌گرایی رسانه‌ها باید احترام گذاشته شود» (Lex-EUR, ۲۰۱۲: ۳۹۸).

۲ ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز مضمون مشابه ماده ۱۱ منشور دارد (Europe of Council, ۱۹۵۰: ۱۲).

در این خصوص می‌توان به پرونده‌ای اشاره نمود. در ۲۸ ژوئن ۲۰۱۸ دادگاه اروپایی حقوق بشر^۱ (ECHR) در پرونده W.W AND .L.M در مقابل دادگاه ملی آلمان به شماره ۶۰۷۹۸/۱۰ و ۶۵۵۹۹/۱۰ به اتفاق آراء درخواست مدعیان را رد کرد و رأی دادگاه ملی آلمان را در تعادل بین حق فراموش شدن به موجب ماده ۸ و آزادی مطبوعات مطابق با ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر تأیید کرد. شرح این پرونده را می‌توان به صورت ذیل خلاصه نمود: مدعیان این پرونده دو برادر ناتنی بودند که در دهه ۱۹۹۰ به جرم قتل یک بازیگر محبوب در آلمان محکوم شدند. پس از روند بررسی طولانی، در نهایت این دو برادر با حکم دادگاه قانون اساسی فدرال آلمان^۲ به حبس ابد محکوم شدند. البته پس از گذراندن مقداری از دوره‌ی محکومیت به قید ضمانت در سال‌های ۲۰۰۷ آزاد شدند. آن‌ها در سال ۲۰۰۷ آن‌ها متوجه شدند که اطلاعات مربوط به اقدامات جنایی‌شان هنوز در اینترنت، به ویژه در پایگانی‌های وب‌سایت‌ها و روزنامه‌های آلمان در دسترس است. به همین دلیل به دادگاه ملی آلمان^۳ شکایت کردند و ادعا کردند که حفظ و در دسترس بودن چنین مستنداتی در وب‌سایت‌ها و روزنامه‌ها، بازگشت آن‌ها به جامعه را از بین برده است و منجر به محکومیت جدید برای آن‌ها شده است. در واقع مدعی بودند که این امر به معنای نقض حریم خصوصی آن‌ها است و باید حق فراموش شدن آن‌ها رعایت شود. از سویی دیگر دادگاه ملی آلمان به دلیل حق آزادی مطبوعات و بیان و حق عموم جهت کسب اطلاعات، درخواست آن‌ها را رد نمود. سپس مدعیان به دادگاه اروپایی حقوق بشر شکایت کردند که دادگاه ملی آلمان به درستی حق حریم خصوصی و حمایت از داده‌های شخصی آن‌ها را رعایت نکرده است. حکم دادگاه اروپایی حقوق بشر این بود که مفهوم «حریم خصوصی» شامل حفاظت از اطلاعات و داده‌های شخصی است که افراد می‌توانند به‌طور قانونی انتظار داشته باشند که توسط اشخاص ثالث، بدون رضایت چنین داده‌ها و اطلاعاتی استفاده نشود. به طوری که حفاظت از داده‌های شخصی در برابر استفاده غیرمنصفانه، بخشی جدایی‌ناپذیر حفاظت از زندگی خصوصی به موجب ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق

1 European Court of Human Rights

2 Federal Constitutional Court

3 National Court

بشراست. درعین حال چنین حمایتی مطلق نیست؛ چراکه باید بین حمایت اعطاشده در ماده ۸ و آزادی بیان رسانه‌ها همراه با حق دسترسی مردم به چنین اطلاعاتی که در ماده ۱۰ کنوانسیون مقررشده، تعادل مناسبی برقرار شود. این تعادل بدین دلیل است که از یک سو حفاظت از داده‌های شخصی افراد ضروری است و از سویی دیگر نیز تضمین اطلاعات برای مردم نسبت به اقدامات قضایی که به‌طور دیگری، قابل دسترس نیستند، هم‌چنین ایجاد و حفظ آرشیوهای عمومی در مورد چنین اخباری در طول زمان، لازم است.

در خصوص پرونده مذکور دادگاه اروپایی حقوق بشر به‌دقت بررسی کرد که آیا دادگاه ملی از معیارهای مربوطه برای تعادل بین دو حق مذکور استفاده کرده است. بدین منظور دادگاه اروپایی حقوق بشر ابتدا بررسی کرد که آیا چنین داده‌ها و اطلاعاتی به یک بحث عمومی کمک می‌کند یا خیر و نتیجه گرفت که هیچ شکی وجود ندارد که عموم مردم حق دارند در مورد اقدامات جنایی خاص چه در حال حاضر و چه در گذشته مطلع شوند. به‌علاوه حفظ آرشیوهای اینترنتی حتی مدت‌ها پس از وقایع مربوطه، برای اعمال چنین حقی حیاتی است. از سوی دیگر دادگاه اروپایی حقوق بشر، حق افراد به فراموش شدن را به‌ویژه هنگامی که دوران محکومیت سپری شده و افراد به جامعه برگشته‌اند را نیز به رسمیت شناخته است. درنهایت رأی دادگاه حقوق بشر به نفع آزادی مطبوعات ولی مبتنی بر دسترسی محدود و متمرکز به چنین داده‌هایی بود (See). Corcione, ۲۰۱۹: ۲۶۲ & ۲۶۳). در واقع در این خصوص بسیار مهم است که GDPR با دقت اعمال شود و اطمینان حاصل شود که از آن برای محدود کردن دسترسی عموم به اطلاعات مهم در خصوص مسائل عمومی استفاده نشود. رسانه‌ها باید به‌جای محدود کردن دسترسی به محتوای خود، برای حفاظت از داده‌های شخصی از شیوه‌های دیگر مانند مستعارسازی استفاده کنند (Sanders Kristin, ۲۰۱۹: ۱۲۵۲).

در نقطه‌ی مقابل پرونده‌ی مذکور می‌توان به رأی Spain Google دیوان دادگستری اتحادیه اروپا به شماره C-۱۳۱/۱۲ مورخ ۱۳ می ۲۰۱۴ اشاره نمود که آزادی بیان به دلیل حقوق حریم خصوصی و حفاظت از داده محدودشده است؛ زیرا حق حفاظت از داده و آزادی بیان در اروپا تقریباً اهمیت یکسانی دارد. در این راستا و برای ایجاد تعادل بین حق حفاظت از داده و آزادی بیان باید ارزیابی شود که آیا لازم

است نتایج جستجوها محدود شود. مراجع حفاظت از داده و دادگاه‌های ملی نیز باید میزان تأثیر چنین محدودیتی را بر آزادی بیان مورد توجه قرار دهند. بدین جهت مراجع حفاظت از داده‌ها و دادگاه‌های ملی باید با توجه به تمام شرایط و اوضاع و احوال بر حسب مورد تصمیم گیرند که آیا در نتایج جستجویی خاص، شناسایی افراد ضروری است یا خیر. (Borgesius Zuiderveen & Kulk, ۲۰۱۸: ۳۲۰).

تعادل بین حقوق مذکور - آزادی بیان و اطلاعات در مقابل حفاظت از داده‌های شخصی - در خصوص اطلاعات مربوط به دولت مردان و مسائل دولتی نیز مهم است؛ چراکه دولت‌ها تلاش می‌کنند تا از حمایت‌های GDPR برای خنثی‌سازی فعالیت‌های مطبوعاتی و اطلاع عموم استفاده کنند. اکنون در مقام عمل، تفاسیر مختلف ماده ۸۵ توسط کشورهای عضو، چالش‌های جدی را برای رسانه‌ها ایجاد کرده است. به همین علت مدیران صنعت رسانه بیش از پیش نگران این موضوع هستند که مراجع حفاظت از داده (DPAs) در ۲۸ کشور عضو اتحادیه اروپا، تفسیر و اجرای GDPR را به گونه‌ای بسیار متفاوت انجام دهند و منجر به عدم قطعیت و ابهام بیشتر شوند. (Sand- Kristin, ۲۰۱۹: ۱۲۵۲ & ۱۲۵۳). برای مثال، قانون حفاظت از داده اسلواکی معافیت در خصوص این ماده را به گونه‌ای مقرر کرده است که داده‌های شخصی می‌توانند برای اهداف مطبوعاتی بدون رضایت شخص موضوع داده پردازش شوند؛ مگر این‌که این امر حفاظت از داده‌های شخصی یا حریم خصوصی افراد را به طور کامل نقض کند (Jan- ers, ۲۰۲۰: ۳۳). بدین جهت می‌توان گفت با وجود مواد دقیق GDPR در خصوص حفاظت از داده‌های شخصی، در اتحادیه اروپا هنوز هم قربانیان نقض حریم خصوصی وجود دارند (Goldstein et al, ۲۰۱۷: ۱۱۵). یکی از علل این امر نیز همین اختیار گسترده‌ای است که GDPR برای کشورهای عضو در ماده ۸۵ مقرر نموده است و برای تعادل مناسب بین حفاظت از داده‌های شخصی و آزادی بیان، راهنمای دیگری لحاظ نکرده است. چنین رویکردی برخلاف هدف اصلی این مقررات و حفاظت مؤثر نسبت به داده‌های شخصی است (Bitiukova, ۲۰۲۰: ۱۷).

هم‌چنین در مسیر ایجاد تعادل بین حفاظت از داده و آزادی بیان - همان‌طور که در مثال پرونده مذکور مشاهده شد- بسیار مهم است که - رویه قضایی یعنی دادگاه اروپایی حقوق بشر اتحادیه اروپا، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا و دادگاه‌های

ملی - هنگام تفسیر GDPR دقت لازم را مبذول دارند. این دادگاه‌ها باید به‌عنوان یک مکانیسم نظارتی عمل کنند تا به‌درستی بین حقوق افراد در حفاظت از داده با حق دسترسی به اطلاعات و آزادی بیان تعادل برقرار شود. (Sanders Kristin, ۲۰۱۹: ۱۲۵۲ & ۱۲۵۳) چراکه فارغ از اهمیت حفاظت از داده‌های شخصی، دادگاه اروپایی حقوق بشر به‌طور مکرر بر نقش ویژه مطبوعات در عملکرد مناسب یک جامعه مردم‌سالار و نقش حیاتی رسانه‌ها برای تولید و گردش اطلاعات به نفع عموم تأکید کرده است. در واقع آزادی مطبوعات یکی از بهترین راه‌های کشف و شکل‌گیری اندیشه و نگرش برای عموم مردم است. (Reventlow Jansen, ۲۰۲۰: ۳۲).

در نهایت ذکر این نکته مفید است که با توجه به دامنه‌ی اعمال GDPR، هر رسانه‌ای در هر جای دنیا که بر رفتار اشخاص موضوع داده در اتحادیه اروپا نظارت می‌کند، در دامنه‌ی GDPR قرار می‌گیرد. در واقع رسانه‌های غیر موجود در اتحادیه اروپا نیز می‌تواند با ضمانت اجراهای مقرر در GDPR مواجه شوند. بدین جهت در این خصوص باید با احتیاط عمل نمود (Wimmer, ۲۰۱۸: ۵۴۹).

۲-۲. بررسی محدودیت‌های حمایت جهت پردازش در خصوص حق آزادی

بیان و اطلاعات در نظام حقوقی ایران

به‌موجب حقوق ایران نیز یکی از مهم‌ترین جنبه‌های حقوق بشر، آزادی بیان و اطلاعات است. در واقع یکی از شاخصه‌های جامعه‌ای مردم‌سالار، دسترسی عمومی به اطلاعات و آزادی بیان است که به‌موجب تحولات اخیر در فناوری اطلاعات و ارتباطات، جریان آزاد اطلاعات اهمیت بیشتری پیدا کرده است. البته حق آزادی بیان و اطلاعات مطلق نیست و رعایت حقوق و اصولی از جمله حق بر حریم خصوصی ضروری است (واعظی و علیپور، ۱۳۸۹: ۱۵۴ و ۱۵۵؛ سودمندی، ۱۳۹۵: ۹۳) بدین جهت حفاظت از داده‌های شخصی از حقوقی است که می‌تواند جریان مطلق حق آزادی بیان و اطلاعات را از بین برد.

با توجه به تقابل این دو حق، ایجاد تعادل بین حق آزادی بیان و اطلاعات با حق حفاظت از داده‌های شخصی لازم است. در این راستا می‌توان به اصل یکصد و هفتاد و پنجم قانون اساسی ایران مصوب ۱۳۵۸ اشاره نمود که مقرر می‌کند «در

صداوسیماي جمهوری اسلامی ایران، آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور باید تأمین گردد...». به علاوه اصل بیست و چهارم این قانون نیز بیان می‌کند «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آن‌که مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند». مفاد مذکور مبین حق آزادی بیان و اطلاعات است. در مقابل مواد ۱۴ و ۱۵ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۷ به احترام نسبت به حق حفاظت از داده‌های شخصی و اطلاعات در مقابله با حق دسترسی به اطلاعات و آزادی بیان اشاره می‌نماید. در واقع با وجود شرایط این مواد حق حفاظت از داده‌های شخصی اصولاً بر حق آزادی بیان و اطلاعات حاکم است (رک. انصاری، ۱۳۹۷: ۲۲۸) بستر قانونی دیگری که در این خصوص قابل اشاره است، قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ است. ماده ۳۱ این قانون به حق حفاظت از داده‌های شخصی در مقابل حق آزادی بیان و اطلاعات اشاره می‌نماید. این ماده مقرر می‌کند «انتشار مطالبی که مشتمل بر تهدید به هتک شرف و یا حیثیت و یا افشای اسرار شخصی باشد ممنوع است و مدیرمسئول به محاکم قضایی معرفی و با وی طبق قانون تعزیرات رفتار خواهد شد» با این توضیح که یکی از مصادیق اسرار شخصی مذکور در این ماده را می‌توان داده‌های شخصی اشخاص حقیقی دانست^۱، می‌توان گفت مفاد مذکور در خصوص داده‌های شخصی نیز قابل استناد است. با توجه به مفاد مذکور می‌توان درک نمود که به موجب قوانین ایران نیز ضرورت ایجاد تعادل بین حفاظت از داده‌های شخصی و اطلاعات در مقابل آزادی بیان و اطلاعات وجود دارد.

در مبانی حقوق ایران به ویژه فقه امامیه نیز به چنین تعادلی اشاره شد است. بدین توضیح که اصل در مورد هرانسانی، آزادی در تمامی شئون مربوط به اوست، مگر این‌که اعمال آزادانه افراد برای خود فرد، دیگران یا جامعه ضرر دنیوی یا اخروی داشته باشد - در واقع به حقوق سایرین ضرر وارد نماید- که در این صورت باطل و حرام است

۱ در خصوص این که داده‌های شخصی سر هستند باید گفت، سر امری نسبی است و مصادیق آن با توجه به شرایط افراد و انگیزه آن‌ها در پنهان کردن امری متفاوت می‌شود (قماش، ۱۳۸۵: ۴). از سوی دیگر داده‌های شخصی ارزش مند هستند و غالباً اشخاص حقیقی تمایل ندارند که داده‌های شخصی آن‌ها برای تمامی افراد آشکار شود و موجب شناسایی آن‌ها گردد. در واقع یکی از اصول حاکم بر داده‌های شخصی حفظ تمامیت و محرمانگی داده‌های شخصی است. هدف از این اصل عدم تعرض به حقوق اشخاص موضوع داده و قرار نگرفتن در معرض سوء استفاده است. با توجه به این امر در بسیاری از موارد می‌توان داده‌های شخصی را به نوعی سر دانست.

(هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲: ۱/۱۲۰) بنابراین اصل آزادی بیان، اطلاعات و مطبوعات قابل حمایت است؛ مگر این که در مقابل سایر حقوق از جمله حق حفاظت از داده‌های شخصی قرارگیرد که در این صورت باید بین این دو حق تعادل برقرار شود.

جهت رفع تعارض و ایجاد تعادل بین این دو حق می‌توان به تعارض بین قاعده‌ی تسلیط و قاعده‌ی لا ضرر و رفع تعارض بین آن‌ها اشاره نمود؛ بدین توضیح که به موجب عموم و اطلاق قاعده‌ی تسلیط، اشخاص می‌توانند در اموال خود هرگونه تصرفی نمایند که شارع منع نکرده است؛ لیکن در مواردی که تصرف مالک مستلزم ضرر دیگری است، قاعده‌ی لا ضرر نیز مطرح می‌شود. در مقام تعارض بین قاعده‌ی تسلیط و قاعده‌ی لا ضرر، قاعده‌ی اخیر محدود‌تری دایره تسلیط را که از احکام اولیه است محدود می‌نماید و سطره و شمول قاعده‌ی تسلیط را از بین می‌برد (ر.ک. محقق داماد، ۱۳۸۴: ۱۵۰ و ۱۵۳)؛ چراکه معنای حدیث لا ضرر، عدم مشروعیت ضرر در اسلام است و علاوه بر مرحله‌ی تشریح، در مراحل اجرا و در روابط اجتماعی مردم با یکدیگر نیز چنانچه عملی منجر به اضرار دیگری گردد، مورد امضای شارع نیست. به عبارت دیگر خداوند در مقام تشریح اولیه احکام اسلامی، هیچ حکم ضرری وضع نکرده است، همچنین در روابط اجتماعی مردم نیز هرگونه عمل زیان بار مورد امضای شارع نمی‌باشد (محقق داماد، ۱۳۸۴: ۱۵۱).

البته تقدیم قاعده‌ی لا ضرر در مقام تعارض این قاعده با قاعده‌ی تسلیط، در همه‌ی حالات قابل جریان نیست و باید بین فروض مختلف تفاوت قائل شد و بیان نمود که اگر ترك تصرف مالک و حکم به عدم سلطنت او موجب تضییع مالک شود، جریان قاعده‌ی لا ضرر نسبت به خود مالک و شخص دیگر با هم تعارض پیدا نموده و تساقط می‌کند و هنگامی که تساقط کرد، مرجع، قاعده‌ی تسلیط است که بلامعارض می‌باشد و بدین جهت مالک می‌تواند در مال خود تصرف نماید (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۹: ۱/ ۲۶۷؛ شهابی، ۱۳۳۲: ۸۰). در واقع درجایی که قاعده‌ی لا ضرر نسبت به هر دو طرف مساوی است؛ حکم تعارض ضررین و رجوع به قاعده‌ی تسلیط است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰: ۲۲۴ و ۲۲۵).

با توجه به امور پیش‌گفته، وجود حق آزادی بیان و تسلط فرد برای جریان آن تا جایی است که به حقوق سایرین ضرری وارد نسازد. اصل چهلم قانون اساسی نیز بر

همین مبنا وضع شده است که مقرر می‌کند «هیچ‌کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد». البته اگر عدم جریان حق آزادی بیان موجب ضرر برای صاحب حق شود، محل تعارض ضررین (ضرر صاحب حق آزادی بیان و ضرر شخص موضوع داده) و جریان تسلط فرد بر اعمال حق خود است. پس در نظام حقوقی ایران با وقوع تعارض بین حق آزادی بیان و حق حفاظت از داده‌های شخصی، حق آزادی بیان به نفع حق حفاظت از داده‌ی شخصی محدود می‌شود؛ مگر این‌که عدم جریان حق آزادی بیان موجب ضرر صاحب حق شود. بدین جهت حقوق مربوط به شخص موضوع داده و جنبه‌های حمایت از داده‌های شخصی مانند حق فراموش شدن نمی‌تواند مجالی برای از بین بردن آزادی بیان با توجه به توسعه فناوری‌های جدید باشد (رک. اسلامی و فیضی، ۱۳۹۵: ۲۸)

۳. محدودیت‌های حمایت به جهت پردازش برای اهداف بایگانی به نفع

عموم، اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری

بر اساس GDPR کشورهای عضو می‌توانند به دلیل پردازش برای اهداف بایگانی به نفع عموم، اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری با وجود تدابیر حفاظتی مناسب برای اشخاص موضوع داده، معافیت‌ها و استثنائاتی را در خصوص اصول پردازش، حقوق اشخاص موضوع داده و تعهدات مذکور در GDPR مقرر نمایند. این تدابیر حفاظتی به‌عنوان مثال، مستعار ساختن داده‌های شخصی است به جهت این‌که اشخاص موضوع داده شناسایی نشوند (EUR-Lex, ۲۰۱۶: ۲۹). در این خصوص ماده ۸۹ GDPR مقرر می‌کند «۱- پردازش برای اهداف بایگانی در جهت منافع عمومی، اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری باید مطابق با این مقررات نسبت به حقوق و آزادی‌های شخص موضوع داده، تحت تدابیر حفاظتی مناسب قرار گیرند. تدابیر حفاظتی دال بر وجود اقدامات فنی و سازمانی به‌طور خاص برای رعایت اصل به حداقل رساندن داده‌ها است. این تدابیر می‌تواند شامل مستعار سازی باشد، به شرطی که اهداف مذکور در این ماده، با مستعار سازی محقق شوند. در صورتی که این اهداف را می‌توان با پردازش‌ی که اجازه شناسایی اشخاص موضوع داده را نمی‌دهد یا دیگر اجازه نمی‌دهد؛ انجام داد، این اهداف باید با آن روش پردازشی انجام شوند. ۲-

در صورتی که داده‌های شخصی برای اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری پردازش می‌شوند، قانون کشور عضو یا اتحادیه می‌تواند با وجود شرایط و تدابیر حفاظتی مذکور در بند ۱، معافیت از حقوقی که در ماده ۱۵- حق دسترسی توسط شخص موضوع داده - ماده ۱۶- حق تصحیح- ماده ۱۸- حق محدودیت پردازش - و ماده ۲۱- حق اعتراض- به آن اشاره شده است، ارائه کند تا آنجایی که چنین حقوقی دست‌یابی به اهداف خاص را غیرممکن یا مختل می‌سازد، چنین معافیت‌هایی باید برای تحقق این اهداف ضروری باشد. ۳- در صورتی که داده‌های شخصی برای اهداف بایگانی در جهت منافع عمومی پردازش می‌شوند، قانون کشور عضو یا اتحادیه می‌تواند با وجود شرایط و تدابیر حفاظتی مذکور در بند ۱، معافیت از حقوقی که در ماده ۱۵- حق دسترسی توسط شخص موضوع داده - ماده ۱۶- حق تصحیح- ماده ۱۸- حق محدودیت پردازش - ماده ۱۹- تعهد اطلاع‌رسانی در مورد تصحیح یا حذف داده‌های شخصی یا محدودیت پردازش توسط کنترل‌کننده - ماده ۲۰- حق انتقال داده- و ماده ۲۱- حق اعتراض- به آن اشاره شده است، ارائه کند تا آنجایی که چنین حقوقی دست‌یابی به اهداف خاص را غیرممکن یا مختل می‌سازد، چنین معافیت‌هایی باید برای تحقق این اهداف ضروری باشد» (Lex-EUR, ۲۰۱۶: ۸۴ & ۸۵).

با توجه به این که ماده ۸۹ GDPR به محدودیت‌های حمایت از حقوق اشخاص موضوع داده یا معافیت از تعهدات اشخاص پردازش‌کننده داده، درجایی که پردازش به جهت بایگانی به نفع عموم است - بند ۳ ماده ۸۹- و در صورتی که پردازش برای اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری - بند ۲ ماده ۸۹- به صورت مجزا اشاره نموده است و برای هریک از فروض مذکور، نسبت به حقوق مختلفی محدودیت ارائه نموده است. در این فراز نیز ابتدا به محدودیت حمایت در جهت بایگانی به نفع عموم (بند ۳-۱-) و سپس به پردازش برای اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری (بند ۳-۲-) همراه با تطبیق در نظام حقوقی ایران، پرداخته خواهد شد.

۳-۱. تبیین محدودیت‌های حمایت به جهت پردازش برای اهداف بایگانی

به نفع عموم (موضوع ماده ۸۹ GDPR) و بررسی آن در نظام حقوقی ایران
بایگانی‌ها ابزار اصلی برای تضمین پاسخگویی، بررسی، صحت و عینیت اطلاعات

یک جامعه است. حفظ آرشیوها در بخش‌های دولتی و خصوصی، متضمن منفعت عمومی است و در بسیاری از موارد مثل مطالبات مدنی، معاملات تجاری، بررسی‌های قضایی و... مورد استفاده خواهند بود (Association Records and Archives, ۲۰۱۷).
 ۲). در این راستا معافیت مقرر در GDPR نیز در مورد اهداف بایگانی در صورتی قابل اعمال است که کنترل‌کننده‌ها و پردازنده‌ها، داده‌های شخصی را برای اهداف بایگانی به نفع عموم پردازش کنند. با وجود این امر، حق دسترسی به داده‌های شخصی توسط شخص موضوع داده، حق تصحیح برای شخص موضوع داده، حق محدودیت پردازش، تعهد اطلاع‌رسانی در مورد تصحیح یا حذف داده‌های شخصی یا محدودیت پردازش توسط کنترل‌کننده، حق انتقال داده و حق اعتراض قابل چشم‌پوشی است. البته معافیت فقط درجایی و تا مقداری اعمال می‌شود که رعایت GDPR از دستیابی به اهداف بایگانی برای منافع عمومی جلوگیری می‌کند یا به‌طور جدی چنین اهدافی را مختل می‌سازد (ICO, ۲۰۱۸: ۲۰ & ۲۱).

هم چنین بر اساس شرح مبسوط ۱۵۸ GDPR مراجع و نهادهای عمومی یا نهادهای خصوصی که سوابقی را در جهت منافع عمومی نگهداری می‌کنند، باید مطابق با قوانین کشور عضو یا اتحادیه دارای تعهد قانونی برای به دست آوردن، حفظ، ارزیابی، تنظیم، توصیف، انتشار و ارائه دسترسی به سوابق برای منافع عمومی باشند. کشورهای عضو نیز می‌توانند داده‌های شخصی را به منظور بایگانی کردن، به عنوان مثال به منظور ارائه اطلاعات خاص مربوط به رفتار سیاسی رژیم‌های سابق دیکتاتوری، نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت یا جنایات جنگی پردازش کنند (Lex-EUR, ۲۰۱۶: ۲۹) زیرا در بسیاری از موارد کشف حقیقت و اعمال مناسب حق جبران خسارت برای قربانیان جنایات جنگی و قربانیان نقض حقوق بشر، مستلزم حفظ کامل بایگانی‌هاست. به عنوان مثال خسارت قربانیان آزار و اذیت فاشیست‌ها و نازی‌ها قابل جبران است،

Recital ۱

این واژه که با اصطلاحات «بند توضیحی» یا «شرح مبسوط» در زبان فارسی قابل معادل‌سازی است. به معنای توضیحاتی است که در ابتدای یک قانون یا مقرر اتحادیه اروپا می‌آید تا مواد آن قانون یا مقرر را روشن‌تر سازد. این توضیحات که در بندها یا شماره‌های مختلفی بیان می‌شوند، الزام آور نیستند. به دیگر سخن، توضیحات موجود در ابتدای قوانین و مقررات اتحادیه اروپا به‌خودی‌خود از نظر حقوقی مانند مواد قانونی لازم‌الاجرا نیستند و صرفاً درجایی که آن قانون یا مقرر مهم است، می‌تواند برای تفسیر و درک بهتر مواد مفید باشند

بدین دلیل که بایگانی‌های حاوی داده‌های شخصی حفظ شده بود و حفاظت کامل از چنین آرشیوهایی در بازگرداندن اموال توقیف شده پس از سقوط کمونیسم سودمند است. بدین جهت است که GDPR حفاظت کامل بایگانی‌ها در مستندسازی نقض حقوق بشر را در شرح مبسوط ۱۵۸ بیان می‌کند. البته حتی در زمانی که اسناد حاوی داده‌های شخصی بایگانی می‌شود، باید دقت شود که حفاظت از داده‌های شخصی در برابر حق عدالت - حق کشف حقیقت و حق جبران خسارت برای قربانیان نقض حقوق بشر- متعادل شود (European Archives Group, ۲۰۱۸: ۱۲ & ۱۳).

در خصوص بایگانی توسط نهادها و مراکز خصوصی گفتنی است، برخی از نهادهای خصوصی، آرشیوهای چندساله حاوی داده‌های شخصی را حفظ می‌کنند که گنجینه‌ای از اطلاعات هستند. سوابقی که توسط چنین نهادهای خصوصی ایجاد می‌شود را می‌توان برای اهداف بایگانی در جهت منافع عمومی پردازش کرد، درست مانند سوابقی که توسط نهادهای عمومی ایجاد می‌شوند. با این حال، چنین پردازشی تنها در صورتی به عنوان «اهداف بایگانی در جهت منافع عمومی» تلقی می‌شود که نهاد خصوصی، تعهد قانونی برای به دست آوردن، حفظ، ارزیابی، تنظیم، توصیف، انتشار و ارائه دسترسی به سوابق برای منافع عمومی را داشته باشد. به علاوه معافیت در خصوص اهداف بایگانی به جهت منافع عمومی منوط به اجرای اقدامات و تدابیر حفاظتی مناسب به منظور حفاظت از حقوق و آزادی‌های اشخاص موضوع داده است - که در ماده ۸۹ (۱) GDPR مقرر شده است - (Group Archives European, ۲۰۱۸: ۱۳)؛ بنابراین آرشیوهایی که در بخش‌ها و نهادهای عمومی مانند آرشیو دانشگاه و یا مجموعه‌های خصوصی نگهداری می‌شود و هیچ مبنای قانونی ندارند، در معرض جریمه هستند؛ چراکه حفظ بایگانی‌ها لزوماً نیاز به «تعهد قانونی» برای انجام وظایف یا ارائه خدمات دارد. به عنوان مثال با بررسی‌های انجام شده بسیاری از آرشیوهای دانشگاهی در انگلستان هیچ مبنای قانونی یا تعهدی جهت حفظ آرشیوها را ندارند (Archives and Records Association, ۲۰۱۷: ۳)

جهت بررسی پردازش برای اهداف بایگانی به نفع عموم در نظام حقوقی ایران و با توجه به این‌که حتی به‌طور ضمنی به این موضوع در قوانین موضوعه و مبانی حقوق ایران به ویژه فقه امامیه اشاره نشده است، می‌توان گفت آنچه در حقوق اتحادیه اروپا

در این خصوص وجود دارد را باید در حقوق ایران نیز جاری دانست؛ بدین جهت اصل بر حفاظت از داده‌های شخصی و عدم پردازش داده‌های شخصی در جهت بایگانی است؛ مگر این‌که این امر به موجب قانون تجویز شده باشد. در واقع اشخاص پردازش کننده‌ی داده برای بایگانی کردن باید «تعهدی قانونی» داشته باشند. در اینجا نیز ضرورت تصریح قانون‌گذار احساس می‌شود؛ زیرا در تعارض میان منافع و حقوق فردی اشخاص با منافع عمومی به طوری که اجرای حقوق فردی، منافع عمومی را خدشه‌دار می‌نماید و یا این‌که حمایت از منافع و حقوق عمومی، موجب نادیده گرفتن برخی از حقوق فردی می‌شود، عرصه‌ی ورود قانون‌گذار است (منصوریان و شیبانی، ۱۳۹۵: ۱۳۴) که باید با تصریح قانونی رفع تعارض نماید. هم‌چنین قانون‌گذار علاوه بر تصریح به اصل جریان محدودیت حمایت در خصوص بایگانی‌ها در موارد لازم، باید به این‌که با وجود این زمینه‌کدام یک از حقوق اشخاص موضوع داده محدود می‌شوند یا اشخاص پردازش کننده داده از کدام تکلیف معاف هستند و مرز دقیق چنین محدودیت و معافیتی کجاست، نیز اشاره نماید.

۲-۳. تبیین محدودیت‌های حمایت به جهت پردازش برای اهداف تحقیقات علمی، تاریخی و آماری (موضوع ماده ۸۹ GDPR) و بررسی آن در نظام حقوقی ایران

این معافیت در صورتی قابل اعمال است که داده‌های شخصی برای اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا اهداف آماری پردازش می‌شوند. چنین معافیتی برای پردازش داده‌های شخصی برای اهداف تحقیقاتی تجاری مانند تحقیقات بازار یا نظرسنجی‌های رضایت مشتری وجود ندارد؛ مگر این‌که کنترل‌کننده یا پردازنده بتوانند اثبات نمایند که این تحقیق از روش‌های علمی دقیق استفاده می‌کند و علم عمومی را افزایش می‌دهد. درجایی که چنین زمینه‌ای برای معافیت وجود دارد، می‌توان از حق دسترسی به داده‌های شخصی توسط شخص موضوع داده، حق تصحیح برای شخص موضوع داده، حق محدودیت پردازش و حق اعتراض چشم‌پوشی نمود. البته معافیت فقط درجایی و تا مقداری اعمال می‌شود که رعایت GDPR از دستیابی به اهداف تحقیقاتی جلوگیری کند یا به طوری که چنین اهدافی را مختل سازد (ICO).

(۲۰۱۸: ۱۹ & ۲۰).

در این بند می‌توان به پردازش برای اهداف تحقیقاتی و اهداف آماری به صورت مجزا اشاره نمود و بیان نمود، اگر پردازش به جهت اهداف تحقیقات علمی و تاریخی باشد، داده‌های شخصی می‌توانند به‌طور نامحدود توسط نهادهای تحقیقاتی برای هر هدف تحقیقاتی ذخیره و پردازش شوند و شخص موضوع داده در عمل حق اعتراض ندارد (در این خصوص تفاوتی ندارد که داده‌های شخصی از شخص موضوع داده یا منابع دیگر، مثل پرونده‌های پزشکی به دست آمده باشند) (Pormeister, ۲۰۱۷: ۱۴۰). هم‌چنین به‌منظور تسهیل تحقیقات علمی و تاریخی، داده‌های شخصی می‌تواند برای چنین اهداف تحقیقاتی با وجود شرایط مناسب و تدابیر حفاظتی مقرر در قانون اتحادیه یا کشور عضو، پردازش شوند؛ زیرا تحقیقات برای دانش ضروری است و نتایج تحقیقات به دست آمده، دانش باکیفیت بالا را ارائه می‌کند که می‌تواند مبنایی برای تدوین و اجرای سیاست‌های مبتنی بر دانش و بهبود کیفیت زندگی اشخاص باشد (OECD, ۲۰۱۰). البته درجایی که پردازش داده‌های شخصی دارای اهداف چندگانه است، عملیات پردازشی که در دامنه‌ی تحقیقات قرار نمی‌گیرد، نمی‌تواند از این معافیت استفاده کند (Kubben et al, ۲۰۱۹).

به‌موجب GDPR پردازش داده‌های شخصی برای اهداف تحقیقات علمی باید به‌طور موسع از جمله توسعه و عرضه فناوری، تحقیقات بنیادی، تحقیقات کاربردی و تحقیقات با بودجه‌ی خصوصی تفسیر شود. چنین اهدافی می‌تواند شامل مطالعات انجام شده به نفع عموم در زمینه‌ی سلامت عمومی باشند. تحقیقات تاریخی نیز می‌تواند شامل تحقیقات برای شجره‌نامه باشد، البته این مقررات برای افراد متوفی اعمال نمی‌شود (Lex-EUR, ۲۰۱۶: ۳۰). به‌عنوان مثال در شرایط فعلی شیوع بیماری COVID-۱۹، ماده ۸۹ (۲) GDPR جریان دارد که به قانون‌گذار ملی اجازه می‌دهد برخی از حقوق اشخاص موضوع داده را محدود نماید، البته این محدودیت‌ها ممکن است با توجه به قوانین مصوب کشورهای عضو متفاوت شود (Protec-Data European Board tion, ۲۰۲۰: ۱۳).

نسب به ماده ۸۹ GDPR نقدی وارد است و آن انعطاف‌پذیری این ماده است که در این زمینه می‌تواند تأثیر نامطلوبی در مورد تحقیقاتی، داشته باشد که در کشورهای

مختلف عضو انجام می‌شود و ممکن است به عملکرد حوزه‌ی تحقیقاتی اروپا صدمه بزند و موجب شود که اتحادیه اروپا نتواند قواعد کاملاً هماهنگ برای تحقیقات را داشته باشد (Chassang, ۲۰۱۷: ۱۱). هم‌چنین GDPR و شرح‌های مبسوط آن تعریف تحقیقات علمی و مرز مشخصی آن را معین نکرده و صرفاً اهداف تحقیقاتی را به‌طور موسع تفسیر نموده است. چنین وسعتی، ماده ۸۹ را در معرض تبدیل شدن به یک استثناء و معافیت کلی نسبت به حقوق اشخاص موضوع داده قرار می‌دهد (Koevoets, ۲۰۱۷: ۴۵). جهت تعدیل مفهوم موسع مذکور، مطابق ماده ۸۹ (۱) GDPR پردازش داده‌های شخصی برای اهداف تحقیقاتی باید با رعایت تدابیر حفاظتی مناسب انجام شوند (Stanton et al, ۲۰۱۹: ۱۱۶۵). چنین تدابیر حفاظتی به کشورهای عضو و آگدا شده است و تعریف روشنی از ماهیت این‌گونه تدابیر و اقدامات حفاظتی در GDPR ارائه نشده است و صرفاً مصداقی مانند مستعارسازی بیان شده است. البته ابتدا محققان علمی - در مقام کنترل‌کننده و پردازنده - باید در نظر بگیرند که آیا امکان انجام پردازش بدون استفاده از داده‌های شخصی وجود دارد. در صورتی که استفاده از داده‌های غیرشخصی ممکن نباشند، ماده ۸۹ اقدامات حفاظتی - مانند نام مستعار - را برای حفاظت از حقوق شخص موضوع داده ارائه می‌دهد (EPRS, ۲۰۱۹: ۲۰). در سایر منابع نیز علاوه بر مستعارسازی چنین تدابیری، اقداماتی مانند استفاده از سیستم‌های مدیریت امنیت اطلاعات و اقداماتی برای رمزنگاری در طول ذخیره‌سازی بیان شده است؛ بنابراین گرچه نام مستعار می‌تواند یک عامل محدودکننده برای استفاده از داده‌های شخصی باشد؛ لیکن اگر روش‌های حفاظتی دیگری وجود دارد که امنیت پردازش را تضمین می‌کند، بدون مستعارسازی نیز پردازش مجاز است (Borri & Shabani, ۲۰۱۸: ۱۵۳ & ۱۵۴) هم‌چنین منشورهای رفتاری موجود در خصوص تحقیقات علمی نیز می‌توانند اقدامات و تدابیر حفاظتی مناسب در این زمینه تلقی شوند (Koevoets, ۲۰۱۷: ۴۵).

بعد از بیان پردازش به جهت اهداف تحقیقاتی باید به پردازش داده‌های شخصی برای اهداف آماری پرداخت. اهداف آماری مذکور در GDPR به معنای هر عملیات جمع‌آوری و پردازش داده‌های شخصی است که برای بررسی‌های آماری و یا برای تولید نتایج آماری لازم است. نتایج آماری ممکن است برای اهداف مختلفی از جمله هدف تحقیقات علمی مورد استفاده قرار گیرد. در اهداف آماری نتیجه‌ی

پردازش مربوط به داده‌های شخصی یک فرد نیست، بلکه ناظر بر مجموع داده‌ها است و نتیجه‌ی اقدامات یا تصمیمات در خصوص شخص حقیقی خاصی استفاده نمی‌شود. در صورتی که داده‌های شخصی برای اهداف آماری پردازش می‌شوند، قانون کشور عضو یا اتحادیه باید با توجه به GDPR، محتوای آماری، چگونگی پردازش داده‌های شخصی برای اهداف آماری، تدابیر حفاظتی مناسب برای حفظ حقوق و آزادی‌های شخص موضوع داده و تضمین محرمانگی آماری را مقرر کند (Lex-EUR, ۲۰۱۶: ۳۰).

جهت بررسی محدودیت حمایت از حقوق اشخاص موضوع داده برای اهداف تحقیقاتی و اهداف آماری در نظام حقوقی ایران، با توجه به عدم تصریح در قوانین موضوعه و عدم اشاره ضمنی در مبانی حقوق ایران به ویژه فقه امامیه می‌توان گفت، در صورتی که فعالیت‌های پردازشی برای اهداف تحقیقاتی یا اهداف آماری، به نفع عموم باشند، این امر موجب محدودیت حمایت است. دلیل این امر تقدّم منافع عمومی بر منافع فردی و خصوصی است و ملاک در تشخیص وجود منفعت عمومی نیز عرف و بنای عقلا است (ایازی، ۱۳۸۹: ۲۸۱)؛ بنابراین با وجود منافع عمومی می‌توان از برخی حقوق اشخاص موضوع داده چشم‌پوشی نمود؛ لیکن این که کدام یک از حقوق مذکور و تا چه مقداری نسبت به این حقوق معافیت وجود دارد، منوط به صراحت قانونی است. هم‌چنین در سایر مواردی که منافع عمومی وجود ندارد مانند جایی که پردازش برای اهداف آماری است که به دانش عمومی خدمت نمی‌کنند، در واقع به نفع عموم نیستند بلکه در جهت منافع خصوصی هستند، بازهم تصریح قانون‌گذار جهت جریان محدودیت حمایت از حقوق اشخاص موضوع داده ضروری است.

برآمد

برای شناسایی علل محدودکننده‌ی حق بر داده‌های شخصی و چگونگی جریان آن‌ها، مواد مختلفی از مقررات اروپایی حفاظت از داده‌های شخصی - یعنی مواد ۲۳، ۸۵ و ۸۹ - GDPR - مورد واکاوی قرار گرفت. در این راستا روشن شد که بر اساس ماده ۲۳(۱) GDPR، قانون اتحادیه یا کشور عضوی که کنترل‌کننده یا پردازنده تابع آن است، می‌تواند دامنه‌ی حقوق اشخاص موضوع داده، تعهدات کنترل‌کننده‌ها و پردازنده‌ها و هم‌چنین اصول حاکم بر پردازش داده‌ی شخصی را به دلیل حمایت از حقوق و آزادی بنیادین - مصادیق حقوق جمعی مانند امنیت ملی، دفاع ملی، رسیدگی به جرائم کیفری و غیره - محدود نماید. چنین محدودیتی در حقوق ایران با استناد به برخی از مواد قوانین موضوعه مانند اصل ۱۶۵ قانون اساسی، ماده ۳۵۲ و ۴۹۹ قانون آیین دادرسی کیفری قابل شناسایی است. فارغ از مواد مذکور با توجه به مبانی حقوق ایران به‌ویژه فقه امامیه، در صورت تقابل حقوق و آزادی‌های بنیادین با حق حفاظت از داده‌های شخصی، چنین حقوق و آزادی‌هایی بر حق حفاظت از داده‌های شخصی حاکم است؛ زیرا حقوق و آزادی‌های اساسی عمدتاً به نفع عموم‌اند و از مصادیق نظم و منافع عمومی به شمار می‌آیند که بر منافع فردی مقدم هستند. بدین جهت حفاظت از حقوق و آزادی‌های بنیادین به موجب حقوق ایران نیز از محدودیت‌های حمایت از داده‌های شخصی به شمار می‌آید؛ لیکن تعیین دقیق مصادیق این حقوق و آزادی‌های ضروری است و این ضرورت بر عهده‌ی قانون‌گذار است که با تصریح بر این مصادیق، هرگونه ابهامی را از بین برد.

هم‌چنین بر اساس ماده ۸۵ GDPR کشورهای عضو باید با قانون‌گذاری، حق حمایت از داده‌های شخصی مطابق با این مقررات را با حق آزادی بیان و اطلاعات متعادل نمایند. بدین جهت کشورهای عضو می‌توانند نسبت به اصول حاکم بر پردازش، حقوق اشخاص موضوع داده، تعهدات اشخاص پردازش‌کننده‌ی داده و سایر الزامات مقرر در GDPR، استثنائات یا معافیت‌هایی را مقرر کنند، البته در صورتی که این استثنائات و معافیت‌ها برای برقراری تعادل بین حمایت از داده‌های شخصی و آزادی بیان و اطلاعات، ضروری باشند. در واقع در موارد مختلفی ممکن است حق آزادی بیان و اطلاعات بر حق حفاظت از داده‌های شخصی حاکم شود که موجب محدودیت

حمایت از اشخاص موضوع داده می‌گردد. جهت بررسی این محدودیت در نظام حقوقی ایران، فارغ از مواد مربوطه مانند اصل ۲۴ و ۱۷۵ قانون اساسی، مواد ۱۴ و ۱۵ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات و ماده ۳۱ قانون مطبوعات که مبین تقابل بین حق آزادی بیان و اطلاعات با حق حفاظت از داده‌های شخصی و لزوم ایجاد تعادل است؛ برای چگونگی برقراری این تعادل، در مبنای حقوق ایران به‌ویژه فقه امامیه جستجو شد. با بررسی‌های انجام‌شده روشن گردید که وجود حق آزادی بیان و تسلط فرد برای جریان آن تا جایی است که به حقوق سایرین ضرری وارد نشود؛ بنابراین با تحقق تقابل بین حق آزادی بیان و اطلاعات با حق حفاظت از داده‌های شخصی، حق آزادی بیان به نفع حق حفاظت از داده‌ی شخصی محدود می‌شود؛ مگر این‌که عدم جریان حق آزادی بیان موجب ضرر صاحب حق گردد.

آخرین عامل محدودکننده‌ی حمایت از داده‌ی شخصی، پردازش داده‌ها برای اهداف بایگانی به نفع عموم، اهداف تحقیقات علمی، تاریخی یا آماری با وجود تدابیر حفاظتی مناسب برای اشخاص موضوع داده، مقرر در ماده ۸۹ GDPR است. این ماده به دو عامل برای محدودیت حمایت از داده‌های شخصی اشاره می‌کند. یکی از آن‌ها، لزوم پردازش داده‌های شخصی برای اهداف بایگانی به نفع عموم است که در این صورت برخی از حقوق اشخاص موضوع داده قابل چشم‌پوشی هستند. البته برای تحقق این محدودیت، اشخاص پردازش‌کننده‌ی داده باید تعهدی قانونی برای انجام وظایف یا ارائه خدمات داشته باشند. نسبت به چگونگی جریان این محدودیت در نظام حقوقی ایران نیز از آنجایی که حتی به‌طور ضمنی از قوانین موضوعه، دکترین حقوقی و مبنای حقوق ایران، این امر قابل استنباط نیست، می‌توان آنچه راکه در حقوق اتحادیه اروپا در این خصوص وجود دارد، در حقوق ایران نیز جاری دانست. در واقع اصل بر حفاظت از داده‌های شخصی و عدم پردازش داده‌های شخصی برای اهداف بایگانی است؛ مگر این‌که این امر به‌موجب قانون تجویز شده باشد. به دیگر سخن اشخاص پردازش‌کننده‌ی داده برای بایگانی کردن باید تعهدی قانونی داشته باشند؛ بنابراین در این خصوص نیز ضرورت تصریح قانون‌گذار احساس می‌شود. قانون‌گذار علاوه بر تصریح به اصل جریان محدودیت حمایت در خصوص بایگانی‌ها در موارد ضروری، باید به این‌که با وجود این زمینه، کدام‌یک از حقوق اشخاص موضوع داده محدود می‌شوند یا

اشخاص پردازش کننده‌ی داده از کدام تعهدات خود معاف‌اند، هم‌چنین به مرز دقیق چنین محدودیت و معافیتی نیز اشاره نماید.

محدودیت حمایت به جهت پردازش داده‌ها برای اهداف تحقیقات علمی، تاریخی و آماری نیز مصداق دیگری است که در ماده ۸۹ GDPR بدان اشاره شده است که با وجود این زمینه، می‌توان از برخی حقوق اشخاص موضوع داده چشم‌پوشی نمود. گفتنی است که پردازش برای اهداف تحقیقاتی یا آماری به‌موجب نظام حقوقی ایران نیز در صورتی از موجبات محدودیت حمایت از داده‌های شخصی است که فعالیت‌های پردازشی برای این اهداف به نفع عموم باشند. البته این‌که کدام یک از حقوق اشخاص موضوع داده و تا چه مقدار محدود می‌شود، منوط به صراحت قانونی است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

الف) فارسی و عربی

- اسلامی، رضا و فیضی، فریناز (۱۳۹۵)، «حق بر فراموش شدن و چالش‌های پیش روی آن»، مجله حقوق دادگستری، دوره ۸۰، شماره ۹۴.
- انصاری، باقر (۱۳۹۷)، *حق دسترسی به اطلاعات: آزادی اطلاعات*، تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.
- ایازی، محمدعلی (۱۳۹۸)، *ملاکات احکام و شیوه‌های استکشاف آن*، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- پروین، فرهاد و عطار، شیما (۱۴۰۰)، «حقوق اتحادیه اروپا و چالش‌های شناسایی حق مالکیت بر داده‌ها در عصر اقتصاد دیجیتال»، مجله حقوقی بین‌المللی، سال ۳۸، شماره ۶۵.
- پیش‌نویس لایحه‌ی صیانت و حفاظت از داده‌های شخصی تیرماه سال ۱۳۹۷*، منتشرشده در سایت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات ایران.
- خسروی، حسن و رامین نیا، مرگن و حسینی، محمدجواد (۱۴۰۰)، «آزادی دسترسی به اسناد و اطلاعات در حقوق اداری ایران و اتحادیه اروپا»، مجله حقوق اداری، سال هشتم، شماره ۲۷.
- رئیزی، لیلا و قاسم‌زاده لیاپی، فلور (۱۳۹۹)، «چالش‌های نظام حقوقی ایران در نقض داده‌های شخصی و حریم خصوصی در فضای سایبر»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۴، شماره ۱۱۰.
- سودمندی، عبدالمجید (۱۳۹۵)، «اجزاء حق آزادی بیان در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، مجله مطالعات حقوقی، دوره ۸، شماره ۲.
- شاهرودی، محمود (۱۳۲۸ ق)، *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام*، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم السلام).
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۹۱)، *قواعد کلی عقود*، کتاب‌البیع و المتاجر. تهران: خرسندی

قانون اساسی ایران مصوب ۱۳۵۸

قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۷

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲

قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۵۸)، *دائرة المعارف فقه مقارن*، قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام).

منصوریان، ناصرعلی و شیبانی، عادل (۱۳۵۹)، «*مفهوم منفعت عمومی و جایگاه آن در قانونگذاری ایران*»، مجله دیدگاه های حقوق قضایی، شماره ۷۵ و ۶۷. میرزای قمی، ابوالقاسم بن محمدحسن (۱۳۷۱)، *جامع الشتات*، محقق مرتضی رضوی. تهران: کیهان.

واعظی، سید مجتبی و علیپور، سید علی (۱۳۸۹)، «*بررسی موازین حقوقی حاکم بر حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق ایران*»، مجله حقوق خصوصی، سال ۷، شماره ۱۷

(ب) انگلیسی

Archives and Records Association. (2017). *Data Protection and 'Archiving purposes in the public interest'* (pp. 1–5).

Bitiukova, N. (2020). *Journalistic exemption under the european data protection law* (pp. 1–43).

Chassang, G. (2017). *The impact of the EU general data protection regulation on scientific research*. *Ecancermedalscience*, 11, 1–12.

Corcione, E. (2019). *The right to be forgotten, between web archives and search engines: Further steps at the European court of human rights*. *European Data Protection Law Review*, 5(2), 262–265.

Council of Europe. (1950). *European Convention on Human Rights. In Vertical Judicial Dialogues in Asylum Cases*. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

Data Protection Commissioner. (2018). *Limiting Data Subject Rights and the Application of Article 23 of the General Data Protec-*

tion Regulation (pp. 1–5).

- Davies, S. (2016). *The Data Protection Regulation: A Triumph of Pragmatism over Principle?* *European Data Protection Law Review*, 2(3), 290–296.
- EPRS. (2019). *How the General Data Protection Regulation changes the rules for scientific research* (Issue July, pp. 1–104). [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU\(2019\)634447](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_STU(2019)634447)
- EUR-Lex. (2012). *CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE EUROPEAN UNION* (2012/C 326/02). Official Journal of the European Union, 391–407. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>
- EUR-Lex. (2016). *Regulation (EU) 2016/679 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation – GDPR)*. Official Journal of the European Union, 1–88. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679&from=EN>
- European Archives Group. (2018). *Guidance on data protection for archive services*. EAG guidelines on the implementation of the General Data Protection Regulation in the archive sector (pp. 1–37). https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/eag_draft_guidelines_1_11_0.pdf
- European Data Protection Board. (2020). *Guidelines 03/2020 on the processing of data concerning health for the purpose of scientific research in the context of the COVID-19 outbreak* (Issue April, p. 13).
- Goldstein, K., Tov, O. S., & Prazeres, D. (2017). *The Right to Pri-*

- vacy in the Digital Age*. Journal of Human Rights Practice, 9(1), 104–118.
- ICO. (2018). *Exemptions* (pp. 1–23). <https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/exemptions/?q=security>
- Jansen Reventlow, N. (2020). *SYMPOSIUM ON THE GDPR AND INTERNATIONAL LAW CAN THE GDPR AND FREEDOM OF EXPRESSION COEXIST?* AJIL UNBOUND, 114, 31–34.
- Jarvis, L. (2019). *The Age of Big Data Analytics: A cross-national comparison of the implementation of Article 23 of the GDPR in the United Kingdom, France, Germany and Italy* (pp. 1–50).
- Koevoets, D. (2017). *The Influence of Article 89 GDPR on the Use of Big Data Analytics for the Purpose of Scientific Research* [Tilburg University]. <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=142885>
- Kristin Sanders, A. (2019). *The GDPR One Year Later: Protecting Privacy or Preventing Access to Information*. TULANE LA WREVIEW, 93, 1229–1253.
- Kubben, P., Dumontier, M., & Dekker, A. (Eds.). (2019). *Fundamentals of Clinical Data Science*. Springer International Publishing.
- Kulk, S., & Zuiderveen Borgesius, F. (2018). *Privacy, freedom of expression, and the right to be forgotten in Europe* (pp. 301–320).
- Mourby, M., Gowans, H., Aidinlis, S., Smith, H., & Kaye, J. (2019). *Governance of academic research data under the GDPR — lessons from the UK*. International Data Privacy Law, 9(3), 192–206.

- OECD. (2010). *The economics of personal data and privacy: 30 years after the OECD guidelines*. <http://www.oecd.org/internet/ieconomy/theeconomicsofpersonaldataandprivacy30yearsafter-theoecdprivacyguidelines.htm>
- Pormeister, K. (2017). *Genetic data and the research exemption: Is the GDPR going too far?* *International Data Privacy Law*, 7(2), 137–146.
- Shabani, M., & Borry, P. (2018). *Rules for processing genetic data for research purposes in view of the new EU General Data Protection Regulation*. *European Journal of Human Genetics*, 26(2), 149–156.
- Staunton, C., Slokenberga, S., & Mascalzoni, D. (2019). *The GDPR and the research exemption: considerations on the necessary safeguards for research biobanks*. In *European Journal of Human Genetics* (Vol. 27, Issue 8, pp. 1159–1167).
- Voigt, P., & von dem Bussche, A. (2017). *The EU General Data Protection Regulation (GDPR)*. Springer International Publishing.
- Wagner, J., & Benecke, A. (2017). *National Legislation within the Framework of the GDPR*. *European Data Protection Law Review*, 2(3), 353–361.
- Wimmer, K. (2018). *Free expression and eu privacy regulation: can the gdpr reach u.s. Publishers?* *Syracuse Law Review*, 68, 547–578.